

Część III

Dwudziestolecie międzywojenne

Od listopada 1918 do przewrotu majowego

Rok 1918 stanowił przełom w politycznych dziejach Polski, stanowił ją także, co oczywiste, w dziejach prasy. Odzyskanie niepodległości spowodowało, że mogła mówić o wiele swobodniejszym niż w czasach rozbiorowych głosem, zarazem stworzone zostały lepsze warunki do jej rozwoju. W okresie dwudziestolecia międzywojennego prasa funkcjonowała w różnych okolicznościach. Na przeszkodzie w wypełnianiu jej podstawowych funkcji stanęła polityka. Duży wpływ na kondycję prasy miała polska gospodarka, struktura społeczna oraz „dziedzictwo” po okresie rozbiorowym.

Warunki ogólne

Życie polityczne w latach 1918-1926 oraz panujące wówczas warunki prawne, okazały się dla prasy czynnikami sprzyjającymi. Konstytucja marcowa (1921) gwarantowała obywatelom nie tylko prawo do swobodnego wyrażania swoich przekonań, ale również wolność prasy. Możemy do tego dodać gwarantowaną ustawowo swobodę w informowaniu o pracach sejmu. W początkach II Rzeczypospolitej prasa zyskała prawną podstawę działania, która zapewniała jej szeroki zakres wolności.

W wolności i niezależności prasy sprzyjało nie tylko prawo, ale także ówczesne życie polityczne. Wszystkie siły polityczne były zainteresowane w nieskrępowanym rozwoju prasy.

Jedną z pierwszych wielkich batalii publicznych, wywołaną wyborem na stanowisko prezydenta Gabriela Narutowicza, toczyła się w warunkach nieskrępowanej wolności wypowiedzi. W sferze politycznej prasa dysponowała do przewrotu majowego w 1926 roku niemal pełną swobodą wypowiedzi. Jednak gazeta lub czasopismo nadal stanowiły przede wszystkim atrybut świata inteligenckiego, miejskiego, a spora część społeczeństwa nie miała wyrobionego nawyku lektury. Czynnikiem w oczywisty sposób ograniczającym czytelnictwo prasy był niski ogólnospołeczny poziom wykształcenia, pomimo wprowadzonego obowiązku szkolnego. Przeszkodą w dystrybucji prasy była słabo rozbudowana sieć połączeń komunikacyjnych. Po 1918 roku centrum wydawnicze stanowiła Warszawa, gdzie w początku lat 20. ukazywała się blisko połowa wydawanych w Polsce tytułów.

Prasa po 1918 roku uległa daleko idącym zmianom. Przede wszystkim stała się bardziej obecna w życiu społecznym.

Prasa polityczna i informacyjna

W latach 1918 – 1926 prasa informacyjna stanowiła jeden z najważniejszych instrumentów kształtowania postaw społecznych.

Endecja, największe po 1918 roku ugrupowanie prawicowe, dysponowała do 1926 najzasobniejszym partyjnym systemem prasowym. W listopadzie 1918 wznowiono wydawanie

Gazety Warszawskiej, a potem Gazety Porannej 2 grosze. Endecja do 1926 była największym partyjnym wydawcą w Polsce.

Inne ugrupowanie, Stronnictwo Chrześcijańsko Narodowe, w 1920 zaczęło wydawać dziennik Rzeczpospolita.

Natomiast konserwatyści wydawali: Czas, Dziennik Poznański, Dziennik Powszechny i Słowo. Tym ostatnim dziennikiem kierował od 1922 roku Stanisław Cat-Mackiewicz, który niebawem zaliczany będzie do grupy najwybitniejszych publicystów politycznych dwudziestolecia.

Do pism pravicowych można zaliczyć Kurier Warszawski, jeden z najpopularniejszych pism codziennych tego okresu (jako pierwszy drukował nekrologi). Inne dzienniki to: Kurier Poranny i Kurier Polski.

Wśród ugrupowań lewicowych najbardziej rozbudowanym systemem prasowym dysponowała PPS. Jej głównym pismem przez cały okres dwudziestolecia w Warszawie był Robotnik, zaś w Krakowie Naprzód.

Prasa polityczna pierwszych lat niepodległości była do pewnego stopnia odwzorowaniem życia politycznego.

Prasa sensacyjna i czasopisma „popularne”

W początkach lat 20. zaczął pojawiać się coraz liczniej nowy odbiorca. Odbiorca traktujący prasę nie tyle, jako wyłączone źródło informacji, ale jako rozrywkę (sensacje polityczne, skandale, afery kryminalne i obyczajowe). Ta prasa została określona mianem brukowej, rewolwerowej, sensacyjnej albo masowej. W Polsce lat 20. nie funkcjonował jednak typ prasy sensacyjnej najniższego poziomu, obliczonej wyłącznie na zaszokowanie czytelnika. W tego rodzaju prasie zmienił się styl wypowiedzi. Język literacki zaczęły zastępować proste, czasem dosadne wyrażenia. Większą rolę zaczęła odgrywać fotografia. Nowego czytelnika określano mianem odbiorcy masowego, albo produktem kultury wielkomięskiej. Nie ulega wątpliwości, że nowy czytelnik, w sensie ilościowym, począł brać górę nad czytelnikiem inteligentnym.

Pierwszym pismem o takim charakterze był Ilustrowany Kurier Codzienny (IKC). W Łodzi zaczęła się ukazywać Republika.

Do grupy pism o podobnym charakterze można zaliczyć także periodyki, których wyłączną intencją było dostarczenie rozrywki (pisma satyryczne: Mucha i Wolna myśl – wolne żarty).

Czasopisma społeczno-kulturalne i polityczne

Popyt na dzienniki spowodował pewien zastój formalny modelu tygodników i widoczny spadek zainteresowania ich dotychczasową formułą. Ze zmienioną formułą zaczęły się ukazywać Wiadomości Literackie, założone w Warszawie w 1924 roku. Ich styl był bliski gazetowemu. W miarę upływu czasu pismo to zaczęło się koncentrować nie tylko na literaturze, ale na szeroko rozumianej kulturze.

Od przewrotu majowego do września 1939 roku

Warunki ogólne

W tym okresie zwiększyła się liczba mieszkańców miast, a co za tym idzie, także czytelność prasy. W początku lat 30. czytelnikami prasy, stałymi i dorywczymi, było około 3 mln osób, zaledwie ¼ umiających czytać. Do momentu wybuchu II wojny światowej Polska pozostała krajem, którego struktura społeczno-zawodowa i ogólny poziom cywilizacyjny stanowiły najistotniejsze bariery w rozwoju i czytelnictwie prasy. Aczkolwiek wzrost zainteresowania prasą był w okresie dwudziestolecia bezdyskusyjny, polskie wskaźniki czytelnictwa wyraźnie odbiegały od norm zachodnioeuropejskich. Np. w 1939 roku w Wielkiej Brytanii na 100 osób przypadła 38 egzemplarzy jednorazowego nakładu dzienników, we Francji 27, a w Polsce tylko 9. Można to określić jako stan niedoinformowania społeczeństwa.

Jednym z czynników, jakie najbardziej działały na korzyść prasy, była stabilizacja ekonomiczna. Prasa sukcesywnie zdobywała odbiorców. Powoli dzienniki i czasopisma poprawiały swój wygląd zewnętrzny. Zmianie na korzyść uległa jakość papieru i druku, standardem stała się fotografia, pojawiły się zdjęcia kolorowe. Gazety i czasopisma stawały się bardziej atrakcyjne.

Więszą rolę zaczęły odgrywać agencje prasowe (PAT – Polska Agencja Telegraficzna).

Warunki polityczne i prawne

Dojście do władzy obozu piłsudczykowskiego w maju 1926 roku, zmieniło sytuację polityczną w Polsce, zmieniło także warunki funkcjonowania prasy. W sferze politycznej po przewrocie wykształcił się układ dwubiegunowy, oparty na konflikcie pomiędzy ośrodkiem władzy, potocznie nazywanym sanacją, a pozostającymi wobec niej w opozycji stronnictwami politycznymi, przede wszystkim Narodową Demokracją, PPS i ruchem ludowym.

Powstanie monolitycznego ośrodka władzy, oznaczało prowadzenie przezeń polityki prasowej, polegającej na stopniowym ograniczaniu wpływów tytułów opozycyjnych oraz rozbudowywaniu własnego systemu prasowego. Już od 1926 roku były wydawane rozporządzenia ograniczające wolność prasy. Sanacja posługiwała się całym wachlarzem działań (legalnych i nielegalnych) do cenzury prasy (konfiskaty, kary pieniężne, likwidacje, pobicia...)

Do 1939 PAT był w rękach piłsudczyków.

Prasa informacyjno-polityczna

W roku 1926 piłsudczycy dysponowali zaledwie kilkoma pismami o większym znaczeniu: w Warszawie Nowy Kurier Polski, Kurier Poranny oraz tygodnik Głos Prawdy. Później w ramach prowadzonej polityki ilość tych pism zwiększyła się.

Przeciwnikiem było pismo ABC, założone w 1926 roku, w celu zrównoważenia przewagi osiągniętej przez sanację.

Prasa sensacyjna

Lata 30. przyniosły dalszy rozwój prasy sensacyjnej. Warszawskie wydawnictwo prasy „czerwonej” rozwinęło się ze skromnego przedsiębiorstwa w koncern Prasa Polska S.A. Na

podobnych zasadach funkcjonował krakowski IKC – flagowe pismo koncernu Pałac Prasy. Trzecim zaś koncernem prasowym, o nieco mniejszych wpływach, była Łódzka Republika.

Fenomenem na polskim rynku była gazeta Mały Dziennik, wydawana przez oo. Franciszkanów w Niepokalanowie.

Czasopisma społeczno-kulturalne

W roku 1926 sanacja całą energię zwróciła początkowo ku prasie informacyjnej, dlatego też nie było znaczących zmian w grupie czasopism. Wśród tygodników nadal dominowały Wiadomości Literackie – najpopularniejszy tygodnik kulturalny. Po zamachu majowym Wiadomości nadal okazywały sympatię obozowi piłsudczykowskiemu, jednak niektóre z działań podjętych przez władze zostały podjęte przez pismo krytycznie. Wiadomości Literackie utrzymały swoją wyjątkową pozycję do 1939 roku.

Jeśli chodzi o miesięczniki, to ich elitarność, niewielka poczytność oraz brak stabilnych zasad ich finansowania powodowały, że wiodły one żywot niepewny, najczęściej krótkotrwały.

Dziennikarze, formy wypowiedzi

Rozwojowi prasy i wzrostowi jej znaczenia towarzyszyły zmiany zachodzące w środowisku dziennikarskim. Po 1918 roku, zatrudnieni w prasie na stałe, bądź współpracujący z nią, stali się grupą w szybkim tempie nabierającą spistości i profesjonalnej wyrazistości oraz poczucia znaczenia.

W okresie dwudziestolecia wyraźnie dostrzec można proces wykształcania się środowiska dziennikarzy (publicystów), dla których współpraca z prasą stanowiła podstawowy sposób zarabkowania.

Na wykształcanie się odrębności zawodowej dziennikarzy wpływał w największym stopniu wzrost znaczenia oraz poziom gazet i czasopism, w których pracowali. W latach 1918 – 1939 obserwuje się proces zwiększenia się ilości zawodowych dziennikarzy. Wedle danych szacunkowych, przed 1939 rokiem w prasie polskiej zatrudnionych było 4 tysiące dziennikarzy.

W 1927 roku powstała w Warszawie Wyższa Szkoła Dziennikarska. W 1924 powstał Związek Dziennikarzy RP, a w 1928 Związek Wydawców Dzienników i Czasopism jako alternatywa. Efektem negocjacji pomiędzy dwoma związkami było podpisanie w 1938 roku układu normującego warunki pracy dziennikarzy.

Profesjonalizacja zawodu sprzyjała w wyraźny sposób jakości dziennikarstwa.

Prasa polonijna w latach 1918 – 1939

W okresie dwudziestolecia międzywojennego najwięcej polskich gazet i czasopism ukazywało się w Stanach Zjednoczonych (Nowy Jork, Chicago). Kolejnym dużym ośrodkiem prasy polonijnej była Francja, mniejszym Niemcy.